

LIKUVUS JA EMOTSIONAALSED JUURDUMISED AJALOOLOSES LINNAS

Elle-Mari Talivee doktoritöö analüüsib aastatel 1877–1903 ilmunud kirjandusteostes esinevaid linnakirjeldusi ja nendes ilmnevaid ruumilisi kohanemisi. Töös esitatakse kirjelduste kolmene jaotus: esimeses etapis vaadeldakse linna kauge maastikuna, teises etapis liigutakse linnalisel maastikul ning seda lähedalt tajudes saab maastikust miljö, kolmandas etapis on linnast saanud omaette tegelane (lk 25). Siinne ülevaade on kirjutatud kultuurigeograafia vaatepunktist, kus keskendun peamiselt Talivee välja pakutud linnakirjelduste kolmikjaotuse esimesele kahele etapile, siinses analüüsis üldistatult maastikulisele ja miljöolisele tunnusüübile, mis sobiksid soovituslikul ja emotsionaalsel tasandil mõtestama Eesti linnastumise algusaega ning sealses argimaastikus kujunenud kuulumistunnet. See tõlgendusviis tuleb Talivee uurimuses nähtavale selle kaudu, mil määral on tema analüüsitud tekstide tegelased uues paigas emotsionaalselt juurdunud.

Kuna doktoritöös on miljö ja maastiku termineid põhjalikult ja veenvalt käsitletud (lk 19–23), vaatlen Talivee uurimuses esitatud linnakirjelduste jaotust põgusalt 1990. aastatel kujunenud uue liikuvuse (ingl *new mobilities*) paradigma kaudu. Selle raamistikuga juhtmõtteks on uurida ühiskondlikke nähtusi

inimeste, esemete ja ideede liikuvuse kaudu, rõhutades ühtaegu uuritavate objektide pidevalt muutuvat iseloomu ja vastava tähendusloome jätkumist nii ühiskondlikul kui ka isiklikul kogemustasandil.¹ Doktoritöö mahukas tekstis võib liikuvuse paradigma vaatenurgast esile tõsta mitmeidki kohti, kus ka Talivee ise toob analüüsitava perioodi eripärana välja üldistatult just ruumilise ja mentaalse liikuvuse: „19. sajandi märksõnu oli Eestis esiteks geograafilise liikumise võimaluse, teiseks liikumise sunduse tekkimine” (lk 27). Nii viidatakse näiteks Eduard Vilde romaani „Raudsed käed” vahendusel XIX sajandi lõpu mõjusaimale linnatulekule: „[---] on just rongisõidu kaudu ja vältel antud edasi uue elutempo tekkimist, maalt linna kolimist ja elukeskkonna vahetust” (lk 94). Uurimusse on põimitud antud perioodi sotsiaalsete, majanduslike ja ühiskondlike protsesside ning kirjanike biograafiade ülevaateid, esile on tõstetud kirjanike liikumist ja loominguulist ning tööalast enesetäiendamist erinevates suurlinnades (nt Peterburis, Riias, Moskvast).

Üheks oluliseks liikuvuse paradigma

¹ T. Cresswell, *Mobilities I: Catching up*. – *Progress in Human Geography* 2010, kd 35, nr 4, lk 550–558.

lähtepunktiks on argitasand, kus lisaks füüsilisele asukohale pööratakse tähelepanu ka kohavahetusest tingitud paigapõhisele tähendusloomele.² Kohanemist nõudvate elumuutuste taustal taaskujuneb ja -kinnistub ümberasuja identiteet ning sellega seonduv kuulumistunne. Ka argiste, igapäevaste liikumiste ja sellega tekkiva kuuluvuse mõtestamiseks antakse uurimuses kätte sobivad suunad, milleks on „liikumine ruumis, ruumiosade tõlgendamine, kaardistamine, kohanemine uues ruumiosas, selle maastiku vaatlemine, lähemalt tundmaõppimine ja omaskirjutamine, uues kohas emotsionaalselt juurdumine” (lk 5). Kvalitatiivse analüüsi kõrval on Talivee liikuvuse ideeni jõudnud muu hulgas, kasutades arvutiprogrammi WordSmith Tools. Talivee on statistiliselt analüüsinud Elisabeth Aspe jutustuste sõnavara, millest nähtub, et sõnaga *linn* seonduvad sooritusliku iseloomuga sõnad. Selgub, et „linna võiks tõlgendada kui paika, kuhu soovitakse pidevalt minna: sinna *tullakse (külla), minnakse, saadetakse, viiakse, pääsetakse, rännatakse, tötatakse, asutakse elama, saadakse ametisse või jäädakse, pöördutakse tagasi, sinna viib tee või jõgi, raudteerong või laev, linna sõidatakse (mürinal linnavärvast sisse)”* (lk 49). Rakendades liikuvuse paradigmat Talivee uurimusele, kus analüüsitud kirjandusteosed ja biograafiad avavad linna tulnud inimeste elukäike ja kohanemisi, ilmneb seega hea võimalus tutvuda ajaloolise füüsilise ja mentaalse liikuvusega.

Uue liikuvuse paradigma üheks uurimisvaldkonnaks ongi kujunenud elustiilimigratsioon, milles analüüsitakse võõrsile, enamasti linnakeskkonda paremat elujärge otsima suunduva inimese kuulumistunnet ning tema isiklike identiteetide kujunemist. Mõjutavaid

asjaolusid on mitmeid, alates eelnenud ja tekkivatest subjektiivsetest eneseteostuslikest ootushorisontidest, lõpetades uue ja varasema elupaiga olme pisivõrdlustega. *Miljöö* ja *asukoht* on selles kontekstis olulised paigapõhised terminid, mis võimaldavad analüüsida kohanemiskogemuse raskusi.³

Elustiilimigratsiooni teema kajastub ka Talivee uurimuses. Nagu juba ülal mainitud, on paikseid kohanemisi selles töös käsitletud emotsionaalsete juurdumistena: ilukirjandus vahendab ajaloolist siirdumist maalt linna ning sealses keskkonnas teistmoodi kujunevat linnalist kuulumistunnet. Nii näitab ilukirjanduslik aines ühelt poolt igatsust ja pürgimist modernse elustiili poole, kuid teisalt sedastab, et linnas paremat elujärge otsivad ja sinna sobituda üritavad inimesed kannavad enesega ikkagi kaasas varasemast maakeskkonnast pärit kihistusi ja kombeid. Uurimuses kirjeldatakse kohanemisel tekkivaid raskusi ja viidatakse emotsionaalselt erinevatesse paikadesse kuulumise koosesinemise võimalusele.

Talivee eristatud linnakirjelduste kaks esimest etappi kajastavad maalähedaste elamisviiside ning linnaliste kohanemiste põimitust. Esimeses etapis vahendatud maastik kui nägemise viis oleks elustiilimigratsiooni uurimises samastatav terminiga *asukoht*, mis seonduv kuvandi, vaatlemise, vahetu kontakti või paiga passiivse tarbimisega. *Asukoht* võib olla ka eesmärgistatud koht, kuhu alles hakatakse kuuluvust rajama. Enamikus esimese etapi linnakirjeldustes domineerib kas maaline elamise viis või suurlinnale orienteeritud ootuste horisont, mistõttu antud linnakirjeldused jäävadki maastiku kui nägemise viisi tasandile. Näiteks on

² Vt nt M. A. Fallov, A. Jørgensen, L. B. Knudsen, Mobile forms of belonging. – *Mobilities* 2013, kd 8, nr 4, lk 467–486; S. Wright, More-than-human, emergent belongings: A weak theory approach. – *Progress in Human Geography* 2015, kd 39, nr 4, lk 391–411.

³ J. Dürschmidt, The irresolvable unease about belonging: Exploring globalized dynamics of homecoming. – *European Journal of Cultural Studies* 2016, kd 19, nr 5, lk 495–510; M. Benson, Deconstructing belonging in lifestyle migration: Tracking the emotional negotiations of the British in rural France. – *European Journal of Cultural Studies* 2016, kd 19, nr 5, lk 481–494.

arutletud, kuidas Ernst Peterson-Särgava jutustuse „Paised” tegelase Miina kohanemiskeskkonnad linnas on seotud maalise eluolu piiratusega, mis takistab linnas läbilöömist (lk 57). Lilli Suburgi jutustuse „Liina” nime tegelase kuulujuttude mentaalsed alged on kaugemas tulevikku vaatavana unistuslikus suurlinnas, peegeldades võõrandumist maalisest kuuluvusest, aga ka soovimatust kohaneda kohaliku linliku miljööga (lk 42).

Kui linnakirjelduste esimeses etapis pole märgata kuigi palju vahetuid sidemeid ega suhteid ning kirjeldatavat ja kujuteldavat maastikku võib mõista pigem nägemise viisina, siis teise etapi linnakirjeldused seonduvad otseselt toimimisel kehtestuva subjektiivse elamise viisiga, mida on süvendatult uuritud *miljöö* mõiste abil. Nii linnakirjelduste teises etapis kui ka elustiilimigratsioonis tähistab miljööline linnakirjeldus argist elamist ja igapäevaelu lahtiharutamist, mis toidab paralleelselt kuulumistunnet. Selline elamise viis on seotud kujuneva argise rutiini ja ümbritseva keskkonna kodus muutmisega, mida vahendatakse erinevate sotsiaalsete igapäevaste praktikate kaudu. Miljöö tekib kindlate linnareeglite märkamises ja tundmaõppimises, aga ka linnaliste sotsiaalsete positsioonide mõistmises ning nende saavutamises. Linnakirjelduste miljöötasand peegeldab ka töötuse tagajärjel tekkinud kuritegevust, alkoholismi ja prostitutsiooni (lk 97), mida võiks mõista kuulujuttude faasina, mil turvaline seljatagune puudub. Püsivast linnaga kohanemise protsessist antakse aimu miljööliste agulik kirjelduste kaudu, milles ollakse orienteeritud soovile linnas toime tulla

ja paremale elujärjele jõuda. See on nn vaheruum, mis sobib mõtestama linnas kohanemise raskusi.

Linnakirjelduste kolmas etapp vahendab juba modernset linlikku elukeskkonda, võimaldades keskenduda linnas eneses kujunenud identiteetidele, milles seos maalise olmega puudub ning kus linn tõstetakse esile eraldi tegelaseks: „Linn pole enam taust ega tegevuspaik, sellesse on kirjutatud kodu loomise traagiline lugu” (lk 193). Vahendatud on nn vurlelikku identiteeti, mis on seotud eneseteadliku ning linna kuuluva inimesega, kes oskab linnaruumi kihistusi „kirjeldada, vaadata ja läbi näha” (lk 10–11).

Elle-Mari Talivee teadustöö linna kirjanduslikust vahendamisest täiendab linnauurimusi, mis käsitlevad linnade ajaloolist kogemuslikku, emotsionaalset ja soorituslikku tasandit. Kuigi esmane tähelepanu on linnast kirjutamise erinevatel ruumilistel faasidel, tegeletakse analüüsis üheaegselt olemuslikult muutuvate kohanemiste, kuulumistunnete ja mentaalsete liikuvustega, mis on mõjutatud linnade kuvandist ning füüsilisest liikumisest maa ja linna vahel. Uurimus vahendab XIX sajandi linnalist miljööd ja linlike elustiilide kujunemise algfaasi, kus linnalise igapäevaelu kogemuslikkus ja tunnetuslikkus on edasi antud autoripoolse ajaloolise teadlikkusega, mis seob ilukirjanduse analüüsi reaalse linnauurimisega. Tõstaksin antud kirjanduslikku uurimust esile kui võimalikku metodoloogiat analüüsimaks ajaloolise linnalise argielu ruumilisi ja mentaalseid liikuvusi.

KADRI KASEMETS